

A kúszó csalán (*Urtica kioviensis*) előfordulásai a Dél-Nyírségben

DEMETER László* & SZÉL László

Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság, H-4024 Debrecen, Sumen u. 2.; *demeterlaszlo@hnp.hu

Occurrences of Kievan nettle (*Urtica kioviensis*) in the South Nyírség (East Hungary)

Abstract – So far, only one herbarium data and one flora mapping data on Kievan nettle (*Urtica kioviensis* Rogow.) has been known from the Southern Nyírség. Since 2004, the species has been detected in 14 flora mapping quadrats. Its data were also collected in winter because its habitats are more easily accessible on ice, its overwintering shoots are more noticeable, and they are strikingly morphologically different from the great nettle (*Urtica dioica* L.). Typical habitats were willow carrs (*Calamagrosti-Salicetum cinereae*), reeds (*Phragmitetum communis*), rush-beds (*Typhetum latifoliae*, *Typhetum angustifoliae*), tufted sedge communities (*Caricetum elatae*) and tall sedge meadows (mainly *Caricetum acutiformis*). The largest stocks live in reservoirs in secondary habitats. A significant part of the stocks is located in the wide valleys of the main watercourses in the area.

Keywords: morphology, overwintering shoots, reeds, secondary habitats, willow carrs

Összefoglalás – A kúszó csalánnak (*Urtica kioviensis* Rogow.) eddig egyetlen herbáriumi és egy flóratérképezési adata volt ismert a Dél-Nyírségből. 2004 óta 14 flóratérképezési kvadrátból mutattuk ki a fajt. Adatait télen is gyűjtöttük, mert élőhelyei jégen könnyebben járhatók, áttelelő hajtásai jobban észlelhetők, és feltűnően különböznek morfológiailag a nagy csalántól (*Urtica dioica* L.). Jellemző élőhelyei voltak a reketyés fűzlápok (*Calamagrosti-Salicetum cinereae* Soó et Zólyomi in Soó 1955), nádasok (*Phragmitetum communis* Soó 1927 em. Schmale 1939), gyékényesek (*Typhetum latifoliae* G. Lang 1973, *Typhetum angustifoliae* (Soó 1927) Pignatti 1953) zsombéksásosok (*Caricetum elatae* Koch 1926) és magassásosok (leginkább *Caricetum acutiformis* Egger 1933). A legnagyobb állományok másodlagos élőhelyeken, lápok helyén kialakított víztározókban élnek. Az állományok jelentős része a térség főbb vízfolyásainak széles völgyeiben található.

Kulcsszavak: áttelelő hajtások, fűzlápok, másodlagos élőhelyek, morfológia, nádasok

Bevezetés

A közelmúltban látott napvilágot HASZONITS *et al.* (2021) nagyszerű összefoglalása a kúszó csalán (*Urtica kioviensis* Rogow.) hazai előfordulásairól, melyben részletes listát is közöl az ismert irodalmi említésekről és herbáriumi példányokról. Ebből kitűnik, hogy a fajról a Nyírségben igen kevés közölt adat van. Leginkább ismert a bátorligeti Fényi-erdőben felfedezett előfordulása (pl.: Soó 1932, 1934, ZÓLYOMI 1934, ÖTVÖS 1965, PAPP *et al.* 1985, PAPP & DUDÁS 1989, RÉV *et al.* 2005), mely sokáig az egyetlen volt a homokvidékről. Jóval később, 2003-ból vált ismertté Baktalórántházáról Lesku Balázs flóratérképezési adata (BARTHA *et al.* 2022). Lukács Balázs András, Gulyás Gergely és Molnár V. Attila a Fülöp községhez tartozó Bánháza közelében gyűjtötte 2004-ben, melyet a Debreceni Egyetem Herbáriumában (DE) helyeztek el. Ez volt az általunk talált első állomány, amit útmutatásunk alapján kerestek fel. Fülöp ha-

tárából ismert Schmidt Dávid és Korda Márton 2013-as flóratérképezési adata is (BARTHA *et al.* 2022), mely feltehetően ugyanarra az állományra vagy a szomszédságában levő több állomány egyikére vonatkozik. A faj több észleléséről számoltak be a Nyírség romániai részének peremén fekvő települések mellől. ARDELEAN & KARÁCSONYI (2005) jelzi Csanáros (Urziceni), Mezőfény (Foieni), Ligettanya (Scărișoara Nouă), Piskolt (Pișcolt) és Érkörtvélyes (Curtuiuşeni) határából. A kevés hazai adat bizonyára részben a Nyírségben is annak eredménye, hogy a faj élőhelyei a kevésbé könnyen megközelíthetők közé tartoznak (HASZONITS *et al.* 2021). Másrészt tapasztalatunk szerint az állományok életében előfordulnak olyan időszakok, amikor a felszínen egyetlen hajtás sem figyelhető meg, annak ellenére, hogy a vízviszonyok lényegesen nem változtak meg.

Természetvédelmi őri munkánk során számos nehezen járható vizes élőhelyet kerestünk fel a Nyírség déli részén, hogy védelmük megalapozásához védett fajok adatait gyűjtsük. 2004 óta sok esetben találtuk meg a kúszó csalánt is. Közleményünk célja, hogy ezek közreadásával teljesebbé tegyük a faj hazai elterjedéséről eddig kialakult képet.

Anyag és módszer

Az előfordulási adatokat 2004 óta gyűjtöttük a Dél-Nyírség (DÖVÉNYI 2010) ex lege védett lápterületein, Natura 2000 területein és az itt található Hajdúsági Tájvédelmi Körzetben. A GPS-szel rögzített részletes adatok a Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság nyilvántartásába kerültek. Adatgyűjtésre a téli időszakot is kihasználtuk, hiszen áttelelő hajtásai akkor is feltűnően zöldellnek (DANIHELKA & LEPSI 2004), így a jégből, hó alól kiálló növények elég jól észrevehetőek. Másrészt a nehezen járható vizes élőhelyek felderítése a jégen könnyebb. Ráadásul ezek a vegetatív, áttelelő kúszó hajtások morfológiailag is nagyon eltérnek a nagy csalántól (*Urtica dioica* L.). A szár vastos, csaknem hengeres, és tapasztalatunk szerint sűrűn borítják a hosszú, derékszögben elálló fullánkszőrök. A hazai határozók ezt a tulajdonságot nem tárgyalják, vagy inkább azt hangsúlyozzák, hogy a növény gyéren fullánkszőrös (JÁVORKA 1924–1925, SIMON 2000, KIRÁLY 2009), ami azonban csak a generatív hajtásokra igaz. Az őszi-téli vegetatív hajtások szárának sűrű szőrzetéről DANIHELKA & LEPSI (2004) is említést tesznek munkájukban.

A lelőhelyek településhatáron belüli megnevezéséhez elsősorban a Magyarország Földrajz-inév-tára (FÖLDI 1981) térképét, Debrecen környékének turistatérképét, valamint az EOTR 1:10 000 méretarányú topográfiai térkép helyneveit használtuk. Az előfordulási helyeknél kerek zárójelben látható az adott előfordulások észlelésének éve. Utána szögletes zárójelben adtuk meg a Közép-Európai Flóratérképezés módszertana (NIKLFELD 1971) szerinti kvadrátok kódját. Ha az állomány felfedezője nem az egyik szerző, akkor a teljes nevét is megadtuk ebben a részben. A fajok nevezéktana KIRÁLY (2009), a növénytársulások nevei BORHIDI (2003) munkáját követi.

Eredmények

Az észlelt előfordulások listája

Bagamér

- Csonka-fűz: a Fülöpi-ér mentén a Konyári-Kállóval való összefolyástól pár száz méterre északra, fűzláp felnyílt foltjában (2009) [8597.2].
- Konyári-Kálló völgyének északi részén, a Fülöpi-ér betorkollásától északra rekettyés fűzlápban (2010) [8497.4].
- Silye-rét: fűzláp felnyílt foltjaiban (2015) [8497.4].

Debrecen

- Hármashegyialja: a Hármashegy-tó déli oldalán található reketyés fűzlápban és az azt körülvevő égerláp szélén is (2007) [8497.3].
- A Zsuzsi Erdei Vasút Hármashegy-végállomásánál levő Hármashegy-Iskolától északkeletre, a Zúgó-ér nyugati oldalán egy égerrel körbeültetett fűzlápban Lisztes Anna találta (2013) [8497.1].
- Erős-lyuk: a Martinkai-legelőtől délre egy égerrel bakhátasan beültetett hajdani fűzlápban (2013) [8496.2].
- Soma: a Mártonfalvi út északi oldalán a Málík-tanya melletti lúp nádasában Lisztes Anna találta (2013) [8497.1].
- Hosszú-dűlő: a Zúgó-ér keleti oldalága mentén fűzlápban, melyet egy ültetett égeres vesz körül, valamint egy lápra telepített fehér füzes ültetvény vizében (2010) [8497.1].
- Nagycsere: reketyés fűzláp felnyílt részén Lisztes Anna találta (2013) [8496.4].
- Halápi-tározó és Bodzás-tározó: a két nagyobb víztározó és a köztük található két kisebb tömeder nádasában és gyékényeseiben igen nagy állományra bukkantunk, amiket a tavak kiszáradásakor sikerült részletesebben feltárni (2014, 2019) [8496.4].

Fülöp

- Zöld Marci-legelő: a terület több lúpmedrében gyékényesben, fűzlápban, magassásosban. Itt találtuk az első állományt, melyből Lukács Balázs András, Gulyás Gergely és Molnár V. Attila herbáriumi példányt gyűjtött (2004, 2016) [8498.2]. Az adatot HASZONITS *et al.* (2021) és BARTHA *et al.* (2022) hibásan a szomszédos KEF/CEU kvadrátban tünteti fel, ami bizonyára annak tudható be, hogy ez a kód a herbáriumi példányon nincs feltüntetve.
- Marci-legelő: mélyebb vizű zombéksásosban és mocsári sásosban, valamint kisebb széleslevelű gyékényesben vidrafűvel (*Menyanthes trifoliata* L.) és békaliliommal (*Hottonia palustris* L.) vegyes állományt alkot, ami a Dél-Nyírségben egyedülálló (2009) [8498.2].
- Nagy-part lúpjában (2011) [8398.4].
- Százholdas: zombéksásosban és nádasban békaliliommal (2013) [8498.2].
- Motyók: nádasban kisebb állomány (2014) [8398.4].

Kokad

- Daru-lúp: kis állomány nádas szélén (2016) [8597.4].

Létavértes

- Böcsöntő: zombéksásosban, magassásosban és reketyés fűzlápban. 2013 májusában 6500 hajtást számláltunk ebben az állományban (2004) [8597.3].
- Csohos-tótól délre levő reketyés fűzlápban (2010) [8597.3].
- Létavértesi tározóban (Görög-rét) nagy állomány, főleg gyékényesben. 2016 késő őszén az állomány 5700 hajtásból állt (2015) [8597.3].
- Kepecs-tag: kis zombékosban, kevés egyed (2016) [8597.3].

Nyírábrány

- Hanelek és Múlik-lapos: két különálló lúpmeder több pontján reketyés fűzláp felnyílt részein, zombéksásosban, mocsári sásosban (2009, 2013, 2016) [8498.2].

Nyíracsád

- Jónásrész: keményfás ligeterdő reketyefüzes mélyedésében, kevés (2014) [8497.2].

Nyírlugos

- A Szabadságteleptől délkeletre a Konyári-Kálló mentén található „Ősnyáras” északi végén levő mélyebb meder magassásosaiban (mocsári sásos parti sással) (2007) [8398.3].

Nyírmártonfalva

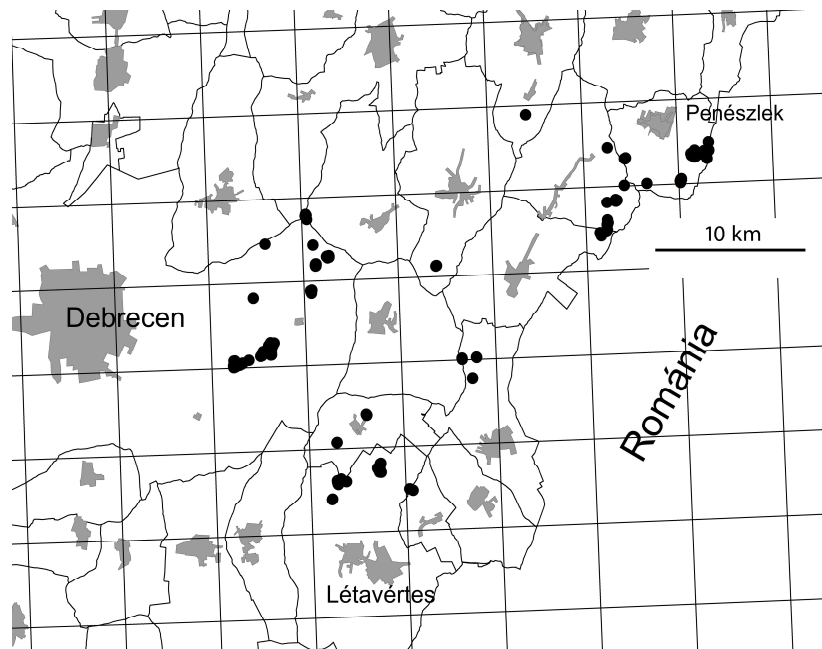
- Cseres-hegy alatti égerlappal összefüggő mély vizű rekettyés fűzlápban, de az égeresben nem volt (2015) [8497.1].

Penészlek

- Peces-tó: a fűzlápban kiterjedt állomány (2009) [8399.3].
- Kerek-nád: az államhatáron húzódó lápterület nádasában és fűzlápjában, valamint egy kissé nyugatabbra levő kisebb meder nádasában (2009, 2010) [8399.3].
- Pócsi-sziget: mély vizű, nagyobb kiterjedésű lápmeder nádasában, gyékényesében, zsombékosokban és fűzlápjában (2009, 2015) [8399.3].
- Pántos: az előbbivel összefüggő lápmeder fűzlápjának felnyílt részein (2010) [8399.3].
- Dózer-tótól nyugatra levő kisebb rekettyés fűzlápban (2011) [8398.4].
- Veres-rét: zsombéksásosban kisebb állomány (2014) [8398.4].

Újléta

- Dohányföld: fűzlápban a falu északi végén (2015) [8597.1].
- Bank-lapos: fűzlápban a Bank-hegy alatti szántók mellett (2015) [8597.1].

1. ábra A kúszó csalán (*Urtica kioviensis*) észlelt előfordulási helyei a közép-európai flóratérképezés hálórendszerének (KEF) kvadrátjaival

Fig. 1 Occurrences of *Urtica kioviensis* Rogow. with the quadrats of the Central European flora mapping system (CEU)

Élőhelyi, társulástani viszonyok

A kúszó csalánt PAPP (2009) zavartalan mocsarak, holtágak, láperdők, FARKAS (1999) láperdők, ligeterdők, nádasok fajaként említi. BORHIDI (2003) társulástani műve szerint előfordul nádasokban (*Phragmitetum communis* Soó 1927 em. Schmale 1939), égeres láperdőkben (*Carici elongatae-Alnetum* Kich 1926), éger-kőris láperdőkben (*Fraxino pannonicæ-Alnetum* Soó & Járai-Komlódi in Járai-Komlódi 1958), rekettyés fűzlápokban (*Calamagrosti-Salicetum cinerea*

Soó et Zólyomi in Soó 1955). PAPP *et al.* (1985) a Fényi-erdő egy lápfoltjában kizárólag magasasosban találta. KÁRPÁTI (1961) a Soroksári Duna-ág nádasából és úszólápjából írja le.

Vizsgálati területünkön jellemző élőhelynek bizonyultak a rekettyés fűzlápok felnyíltabb részei. Kifejezetten égeres láperdőben nem fordult elő a növény, bár egy helyen a rekettyés fűzlappal határos részén mégis érintette a társulást. Nádasban találtuk például Penészlek és Fülöp egyes lápjában, de legnagyobb mennyiségben a debreceni Halápi-tározó nádasában. Gyékényesekben (*Typhetum latifoliae* G. Lang 1973, *Typhetum angustifoliae* (Soó 1927) Pignatti 1953) szintén előfordult lápi környezetben, valamint nagyobb mennyiségben a Halápi- és Bodzás-tározókban, illetve a Létavértesi-tározóban (Görög-rét). Találtuk még zombéksásosban (*Caricetum elatae* Koch 1926) és magassásosokban (leginkább *Caricetum acutiformis* Egger 1933). Megállapíthatjuk tehát, hogy a helyi állományok a lápi jellegű, zavartalannak tekinthető élőhelyek mellett a mesterséges víztározókban mocsári jellegű, másodlagos élőhelyeken is nagy mennyiségben előfordulnak. Zólyomi (1934) szerint az ősi vízfolyások mentén zavartalan élőhelyeken találja meg létfeltételeit, de ezek az adatok is azt támasztják alá, hogy a stressztűrése magasabb, mint azt eddig gondoltuk.

Értékelés

A kúszó csalánt a Dél-Nyírség területén 14 flóratérképezési kvadrátból mutattuk ki. Jellemző, hogy az állományok nagyrészt a térség nagyobb vízfolyásait kísérő széles völgyeletek lápos és mocsaras élőhelyein található. Ilyen például a Konyári-Kálló völgye, ahol Nyírlugos, Bagamér és Kokad határában is megtaláltuk. Egy másik jellemző vonulat a Zúgó-ér, majd az összefolyás után a Gúti-ér rendszere. Itt egészen a nyírmártonfalvi határtól a Bodzás-víztározóig ismertek kisebb-nagyobb állományai. Az elterjedés jelentős gócterületét láthatjuk Fülöp és Penészlek lápjában, valamint Létavértes és Újléta között.

A faj legnagyobb tömegben a Halápi- és Bodzás-víztározókban él. Ezt a két tavat Haláp két legnagyobb lápmedréből alakították ki az 1970-es évek elején. A halápi lápokot Soó Rezső és tanítványai vizsgálták az 1930-as években (Soó 1934, 1937). A kúszó csalánt azonban nem közlik. Ennek ellenére nem zárhatjuk ki, hogy a faj akkor is előfordult itt a mélyebb vizű, kevésbé megközelíthető részeken. Átvészelhette a víztározóvá alakítást, és az összefüggő nagy nádasok és gyékényesek kialakulásával párhuzamosan szétterjedt. Hasonlóan túlélő ritkaságra más példa is van a Halápi-tározóban. A kolokánt (*Stratiotes aloides* L.) ugyanis Soó (1934) a Nyírségből egyedül a halápi lápból írta le. Erről sem volt hír aztán hosszú ideig, majd 2010 környékén újra megtaláltuk a Halápi-tározóban és a két tározót összekötő csatornában.

A kúszó csalánra a térségben a legnagyobb veszélyt az évek óta tartó szárazság, a talajvíz szintjének jelentős csökkenése jelenti. Élőhelyeinek túlnyomó része már évek óta szárazon áll.

Köszönetnyilvánítás

Köszönjük Lisztes Annának, hogy az általa talált állományok közlését átengedte. Köszönjük Lesku Balázsnak az irodalmak beszerzésében nyújtott segítségét. Köszönet a hasznos lektori javaslatokért és javításokért.

Irodalom

- ARDELEAN G. & KARÁCSONYI K. (2005): *Flora, vegetația, fauna și ecologia nisipurilor din nord-vestul României*. – Editura Daya, Satu Mare, 732 pp.
- BARTHA D., BÁN M., SCHMIDT D. & TIBORCZ V. (2022): Magyarország edényes növényfajainak online adatbázisa (<http://floraatlasz.uni-sopron.hu>). – Soproni Egyetem, Erdőmérnöki Kar, Növénytan és Természetvédelmi Intézet. (Hozzáférés: 2022. 02. 12.)

- BORHIDI A. (2003): *Magyarország növénytaululásai*. – Akadémiai Kiadó, Budapest, 610 pp.
- DANIHELKA J. & LEPSI M. (2004): Kopřiva lužní, *Urtica kioviensis*, na soutoku Moravy a Dyje. – Sumpf-Brennessel, *Urtica kioviensis*, im Thaya-March-Winkel (Südmähren, Tschechien). – *Zprávy České botanické společnosti* 39: 25–35.
- DÖVÉNYI Z. (szerk.) (2010): *Magyarország kistájainak katasztere*. – MTA Földrajztudományi Kutató Intézet, Budapest, 878 pp.
- FARKAS S. (1999): Lápi csalán. – In: FARKAS S. (szerk.), *Magyarország védett növényei*. – Mezőgazda Kiadó, Budapest, p. 267.
- FÖLDI E. (szerk.) (1981): *Magyarország földrajzinév-tára II. – Hajdú-Bihar megye*. – Kartográfiai vállalat, Budapest, 40 pp.
- HASZONITS Gy., SCHMIDT D. & BARTHA D. (2021): Historic and recent occurrences of Kievan nettle (*Urtica kioviensis* Rogow.) in Hungary – *Botanikai Közlemények* 108(2): 135–156.
- JÁVORKA S. (1924-1925): *Magyar Flóra (Flora Hungarica). Magyarország virágos és edényes virágtalan növényeinek meghatározó kézikönyve*. – Studium, Budapest, 1307 pp.
- KÁRPÁTI I.-né (1961): Az *Urtica kioviensis* előfordulása és termőhelyi viszonyai a Soroksári Duna-ágban. – *Botanikai Közlemények* 49(1-2): 329–330.
- KIRÁLY G. (szerk.) (2009): *Új magyar fűvészkönyv. Magyarország hajtásos növényei. Határozókulcsok*. – Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság, Jósvaló, 616 pp.
- NIKLFIELD H. (1971): Bericht über die Kartierung der Flora Mitteleuropas. – *Taxon* 20(4): 545–571.
- ÖTVÖS J. (1965): A Fényi erdő. – A Debreceni Déri Múzeum 1964. évi Évkönyve, Debrecen, 47: 303–313.
- PAPP L. & DUDÁS M. (1989): Adatok a Közép-, a Dél-Nyírség és környékének botanikai értékeiről II. – *Calandrella* 3(2): 13–33.
- PAPP L. (2009): *Urticaceae* – Csalánfélék családja. – In: KIRÁLY G. (szerk.) *Új magyar fűvészkönyv. Magyarország hajtásos növényei. Határozókulcsok*. – Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság, Jósvaló, p. 106.
- PAPP M., ANTAL M., DÁVID J. & TÖRÖK T. (1985): Az *Urtica kioviensis* Rogow előfordulása a Fényi erdőben. – *Botanikai Közlemények* 72(1-2): 125–126.
- RÉV Sz., PAPP M., LESKU B. & BUDAY A. (2005): A bátorligeti Fényi-erdő flórája – *Kitabelia* 10(1): 48–64.
- SIMON T. (2000): *A magyarországi edényes flóra határozója. Harasztok – Virágos növények*. – Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 645 pp.
- Soó R. (1932): Kritikai megjegyzések és újabb adatok a magyar flóra ismeretéhez V. – *Botanikai Közlemények* 29(5-6): 122–127.
- Soó R. (1934): Nyírség-kutatásunk florisztikai eredményei. – *Botanikai Közlemények* 31(5-6): 218–252.
- Soó R. (1937): Pótlékok Nyírségi flórakutatásunk eredményeihez. – *Botanikai Közlemények* 34(1-2): 1–12.
- ZÓLYOMI B. (1934): A Hanság növényészövetkezetei (összefoglalás). Die Pflanzengesellschaften. – *Vasi Szemle (Folia Sabariensia)* 1: 146–174.

Beérkezett / received: 2022. 04. 25. • Elfogadva / accepted: 2022. 06. 01.

Elektronikus melléklet / Electronic appendix

e1. ábra Kúszó hajtások ősszel. Debrecen: Hármashegyvalja, 2007. november.

Fig. e1 Creeping shoots in autumn. Debrecen: Hármashegyvalja, November 2007.

e2. ábra Áttelelt hajtás jégben. Létavértes: Böcsöntő, 2012. március.

Fig. e2 Overwintered shoot in ice. Létavértes: Böcsöntő, March 2012.

e3. ábra Terméses hajtások őszi színekben. Debrecen: Halápi-tározó, 2014. október.

Fig. e3 Generative shoots in autumn colors. Debrecen: Halápi-tározó, October 2014.

e4. ábra Kúszó hajtások gyékényesben. Debrecen: Halápi-tározó, 2014. szeptember vége.

Fig. e4 Creeping shoots in rush-bed. Debrecen: Halápi-tározó, late September 2014.

e5. ábra Virágzó hajtás csúcsi pálhái. Létavértes: Böcsöntő, 2014. július.

Fig. e5 The apical stipules of a flowering shoot. Létavértes: Böcsöntő, July 2014.

DEMETER László & SZÉL László (2022):

A kúszó csalán (*Urtica kioviensis*) előfordulásai a Dél-Nyírségben

Occurrences of Kievan nettle (*Urtica kioviensis*) in the South Nyírség (East Hungary)

Kitaibelia 27(1): 126–131.

DOI: 10.17542/kit.27.016

Elektronikus melléklet / Electronic appendix

e1. ábra Kúszó hajtások ősszel. Debrecen: Hármashegyfalja, 2007. november.
Fig. e1 Creeping shoots in autumn. Debrecen: Hármashegyfalja, November 2007.

e2. ábra Áttelelt hajtás jégben. Létavértes: Böcsöntő, 2012. március.
Fig. e2 Overwintered shoot in ice. Létavértes: Böcsöntő, March 2012.

e3. ábra Természes hajtások őszi színekben. Debrecen: Halápi-tározó, 2014. október.
Fig. e3 Generative shoots in autumn colors. Debrecen: Halápi-tározó, October 2014.

e4 ábra Kúszó hajtások gyékényesben. Debrecen: Halápi-tározó, 2014. szeptember vége.
Fig. e4 Creeping shoots in rush-bed. Debrecen: Halápi-tározó, late September 2014.

e5. ábra Virágzó hajtás csúcsi pálhái. Létavértes: Böcsöntő, 2014. július.
Fig. e5 The apical stipules of a flowering shoot. Létavértes: Böcsöntő, July 2014.